

De vrije markt voor beeldende kunst

DR. G. MUSKENS — J. VAN POPPEL*

Inleiding

Begin juli heeft het kabinet plannen aangekondigd voor een herziening van de Beeldende Kunstenaars Regeling (BKR). Deze plannen houden een structurele verlaging in van de rijksuitgaven voor de BKR met f. 100 mln. in 1986 bij een huidig uitgavniveau van f. 131 mln. Tegelijkertijd zullen de uitgaven voor beeldende kunst en bouwkunst op de begroting van het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC) met f. 20 mln. stijgen. Voorts moeten de beeldende kunstenaars die gebruik wensen te maken van de BKR ernaar streven zich zelfstandig te handhaven, lees op de vrije markt te functioneren. Zij dienen slechts een beroep op de BKR te doen wanneer hun inkomsten op de vrije markt onvoldoende zijn. Maar wat is die vrije markt? In dit artikel wordt gepoogd wat nader in te gaan op enkele aspecten van de vrije markt voor beeldende kunst.

De vrije markt voor beeldende kunst

De vrije markt voor beeldende kunst is een zeer complex conglomeraat van particuliere, openbare en gesubsidieerde bestedingen voor beeldende kunsten. Het omvat aankopen maar ook salarisuitgaven voor in dienst genomen beeldende kunstenaars. Het is tevens een weinig toegankelijke markt voor onderzoek, zeker wat het particuliere deel betreft. Het onderzoek dat wij naar deze markt hebben verricht, heeft daarom bestaan uit velerlei alternatieve benaderingen en schattingsprocedures van de verschillende marktsegmenten. In het rapport *De vrije markt voor beeldende kunstenaars* hebben wij verslag gedaan van de toegepaste benaderingswijzen en schattingsprocedures per marktsegment 1). Wat de vrije markt voor beeldende kunst in Nederland betreft, c.q. de goederen en diensten van beeldende kunstenaars, hebben wij de beschikking over gegevens van de jaren 1979, 1980 en 1981. Echter, voor geen van die jaren beschikken we over volledige gegevens. Voor ieder jaar ontbreken gegevens betreffende een of meer segmenten van de totale vrije markt, of er ontbreken gegevens die nodig zijn om redelijke schattingen te maken van de boven- en van de ondergrens van de omvang van enig marktsegment.

Het meest compleet is het beeld van de vrije markt in 1980. De omzet in dat jaar beloopt (zie tabel 1):

- a.) f. 117,5 mln. à f. 132,3 mln. volgens een benadering; en
b.) f. 85,6 mln. à f. 140,9 mln. volgens een alternatieve benadering.

Deze schattingen zijn gebaseerd op onderling verschillende data. De onder a) genoemde uitkomsten (f. 117,5 mln. à f. 132,3 mln.) zijn het resultaat van de bewerking van gegevens uit enquêtes onder tussenpersonen in de kunsthandel (galerijen, tentoonstellingsruimten), tellingen van inkomsten-effecten voor beeldende kunstenaars van uitgaven van ministeries, provincies en gemeenten, aangevuld met opgaven van kunstenaars over hun directe verkopen aan particulieren. De alternatieve schattingen zijn afgeleid uit de inkomstgegevens van een steekproef onder beeldende kunstenaars.

Er staan ons niet veel vergelijkingsmogelijkheden ten dienste om iets te kunnen zeggen over stijgingen en dalingen van de omzetten tussen 1979 en 1981. Het schaarse materiaal toont aan dat er tussen 1979 en 1980 steeds sprake is ge-

Tabel 1. Inkomstvormende omzetten van beeldende kunstenaars, 1979-1981, in mln. gld. a) b)

	1979	1980	1981 c)
Galerieën en kunsthandels	11,9	10,8 à 13,3 (8,6 à 13,5)	10,4
Tentoonstellingsruimten	1,8 à 3,9	1,9 à 4,0	
Kunstuitleen	4,7	4,2 (6,2 à 10,4)	
Directe verkoop aan particulieren		24,7 (16,8 à 26,8)	20,9
Verkoop op kunstmarkten enz.		1,9 (2,8 à 4,7)	1,7
Particuliere opdrachten	37,7 à 47,9	37,7 à 47,9	
Overige inkomsten		(18,1 à 30,5)	
Totale particuliere uitgaven		77,0 à 91,8 d) (52,5 à 85,9)	
Totale overheidsuitgaven	38,8	40,5 (33,1 à 55,0)	
Totaal		117,5 à 132,3 (85,6 à 140,9)	

a) De gegevens laten veelal geen exacte schattingen toe. Wanneer dat het geval is worden de marges van een hoge en een lage schatting gepresenteerd.

b) Tussen haakjes worden alternatieve schattingen gepresenteerd die afgeleid zijn uit gegevens van een steekproef onder beeldende kunstenaars.

c) De cijfers betreffen lage schattingen.

d) Exclusief kunstuitleen.

weest van een nominale omzetgroei: + f. 2,4 mln. bij galerieën en kunsthandel + f. 0,1 mln. bij de tentoonstellingsruimten, + f. 1,7 mln. bij de overheidsuitgaven. Daartegenover staan dalende omzetcijfers in 1981: - f. 0,4 mln. bij galerieën en kunsthandel, - f. 3,8 mln. bij de directe verkoop aan particulieren. Deze ontwikkeling is nominaal en reëel neerwaarts.

De arbeidsmarkt voor beeldende kunstenaars

Het CBS telde in 1979 29.000 beeldendeberoepsbeoefenaren. Deze groep bestond uit 23.900 mannen en 5.100 vrouwen. Van de 29.000 beroepsbeoefenaren werken er 16.300 in loondienst. De overige 12.700 zijn zelfstandig 2). Van de kunstenaars in loondienst is het grootste deel in dienst van de rijksoverheid, met name als docent beeldende vorming. In totaal begrootte de rijksoverheid haar uitgaven aan salarissen voor beeldende kunstenaars in 1980 op f. 220 mln. De uitgaven in 1979 beliepen f. 188 mln., exclusief de salarissen van docenten beeldende vorming bij creativiteitscentra. In tabel 2 zijn de salarissen voor 1979 en 1980 uitgesplitst naar de desbetreffende posten uit de departementale begrotingen.

Daarnaast zijn er beeldende kunstenaars in dienst van particuliere werkgevers en semi-overheidsinstellingen. Uit een door het IVA uitgevoerde schriftelijke en telefonische arbeidsmarktenquête werd afgeleid dat er in 1980 (volgens hoge schatting):

- ongeveer 1.600 banen zijn bij particuliere werkgevers (ar-

* De auteurs zijn verbonden aan het Instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek van de Hogeschool Tilburg.

1) G. Muskens en J. van Poppel, *De vrije markt voor beeldende kunstenaars. Inventarisatie van zelfstandige inkomstenverwerving door beeldende kunstenaars*. IVA, Tilburg, maart 1983, blz 1-35.

2) *Sociale Maandstatistiek*, 30, 1982, nr. 1, blz 31.

Tabel 2. Salarisuitgaven aan beeldende kunstenaars door de overheid in 1979 (reële uitgaven) en 1980 (begrote uitgaven), in mln. gld.

	1979 (reële uitgaven)	1980 (begrote uitgaven)
Docenten aan instellingen voor onderwijs en wetenschap voor beeldende kunstvakonderwijs . . .	40,1	41,6
Docenten beeldende vorming middelbaar onderwijs en bijzonder onderwijs	135,8	142,1
Docenten aan door WVC gesubsidieerde academies	3,9	4,3
Docenten beeldende vorming creativiteitscentra	onbekend WVC + 1,7	25,2
Scenografen enz. bij gezelschappen voor podiumkunsten	1,0	1,1
Scenografen enz. bij de NOS en de omroepinstellingen	4,8	5,0
Grafische ontwerpers bij de Staatsdrukkerij	0,7	0,7
Totaal	188,0	220,0

chitectenbureau's, publiciteitsorganen, bedrijven voor handel en nijverheid);

— ongeveer 600 banen zijn bij semi-overheidsinstellingen.

Tabel 3. Aantal banen (voltijds en/of deeltijds) bij particuliere werkgevers en semi-overheidsinstellingen voor beeldende kunstenaars in 1979 en 1980

	1979	1980
Gezondheidszorg	92	90
Onderwijs en vorming	422	456
Publiciteit	1.095	1.219
Architectuur en ontwerp	144	148
Tentoonstellingsruimten	39	39
Handel en nijverheid	290	274
Totaal	2.082	2.226

De ontwikkeling 1979 en 1980 wijst op een (lichte) groei, met name in de gesubsidieerde sector. De groei betreft vooral het aantal deeltijdbanen. In de handel en nijverheid is een daling zichtbaar van ca. 10%. Nadien kan deze zich voortgezet hebben als gevolg van opheffing van 10% à 15% van de bedrijven tussen eind 1981 en 1982 3).

De perspectieven op de arbeidsmarkt zijn ongunstig. In de gesubsidieerde sector moet rekening gehouden worden met banenverlies wegens bij voorbeeld subsidiebeperking aan podiumgezelschappen waar scenografen werken, de structuurverandering van de Rijksacademie en de vermindering van sociaal-culturele uitgaven van rijk, gemeenten en provincies.

Zelfstandige kunstenaars

Het is niet irrealistisch om alle inkomsten uit arbeidsbetrokking voor beeldende kunstenaars toe te wijzen aan de 16.300 in loondienst werkende personen. Een extreem hoog gemiddeldinkomen uit een (voltijdse, deeltijdse of freelance) betrekking houden ze er althans niet aan over (1979: ca. f. 16.000).

Voor de 12.700 zelfstandig werkenden blijven dan de inkomsten over van de vrije markt in engere zin: f. 117,5 mln. à f. 132,3 mln. respectievelijk f. 85,6 mln. à f. 140,9 mln. (1980). Dit betekent maximaal gemiddeld een inkomen uit vrije verkopen, opdrachten, honoraria en/of subsidies van f. 11.100 in 1980 (dit is f. 140,9 mln. gedeeld door 12.700 zelfstandige beeldende beroepsbeoefenaren).

In het verslag *Materiële afhankelijkheid, beroepsmatigheid, autonomie- de levenssituatie van beeldende kunstenaars* komen wij op een gemiddelde aan inkomsten in deze zin van f. 11.600 bij een spreiding van f. 23.800, hetgeen betekent dat de helft minder verdiende dan f. 3.500 en 5% f. 45.000 of meer 4). De inventarisatie van de inkomsten uit de vrije

markt wijst op een zeer slechte situatie in het algemeen. Zeker niet meer dan 5% van alle door het CBS geregistreerde beeldendeberoepsbeoefenaren (ca. 600 personen) zullen een redelijke omzet realiseren, ofte wel zelfstandig in hun inkomsten kunnen voorzien als beeldend kunstenaar.

De vrije markt bestaat daarom in zeer grote mate uit vraag en aanbod van onder marginale omstandigheden geproduceerde en tegen marginale prijzen geleverde goederen en diensten. Het aantal producenten is in vergelijking met de koopkrachtige vraag groot. Voor vele producenten zijn aanvullende inkomsten noodzakelijk om in hun bestaan te voorzien, zoals b.v. een uitkering, een nevenbetrekking, een bovenmodale partner, de BKR. De levering van goederen en diensten tegen marginale prijzen, dat wil zeggen prijzen die de kosten van levensonderhoud en beroep niet ten volle dekken, heeft consequenties voor de prijsvorming op de gehele markt voor beeldende kunst. Degenen die uit de vrije markt hun gehele inkomen als beeldend kunstenaar vormen of zouden moeten vormen, worden geconfronteerd met een structurele concurrentie gebaseerd op marginale prijzen. Daarbij gaat ook een „marktverstorende” werking uit van de BKR. Een kunstwerk, aangekocht voor de BKR, brengt voor de maker gemiddeld driemaal zoveel op als een kunstwerk dat wordt aangekocht op de vrije markt 5). Bij een beoordeling van de door de vrije markt voor beeldende kunsten gecreëerde werkgelegenheid moet hiermee ons inziens rekening worden gehouden.

Ook als we de inkomenskansen van een beeldend kunstenaar die zich volledig wijdt aan de productie van kunstwerken, aan opdrachten, bijzondere diensten of gesubsidieerde activiteiten, op een andere manier koppelen aan de totale inkomsten op de vrije markt in engere zin, komen we wel hoger, maar evenmin hoog genoeg uit.

We kunnen namelijk ook uitgaan van het aantal uren dat door beeldende kunstenaars wordt besteed aan vrij, zelfstandig artistiek werk. Van 436 kunstenaars uit de steekproef van het levenssituatie-onderzoek is bekend dat zij gemiddeld 32 uur per week besteden aan vrij artistiek werk. Deze kunstenaars werken dus 13.950 uur per week of 655.700 uur per jaar van 47 weken. Het aantal uren voor vrij artistiek werk van alle 10.026 kunstenaars gezamenlijk mag hiermee gesteld worden op $655.700 \times 21,33 = 14,0$ miljoen uren. De hoogste schatting van de inkomstenvormende omzet van de vrije markt in engere zin (f. 140,9 miljoen) zou een gemiddelde uur een verdienste opleveren van f. 10. Voor een kunstenaar, die voltijds werkt (1.880 uur per jaar) zouden inkomsten uit de omzet op de vrije markt hooguit f. 18.800 bedragen.

Slot

Het is een illusie te menen dat de beeldende kunstenaars die thans een voorziening hebben in het kader van de BKR, zich zelfstandig op de vrije markt zouden kunnen handhaven. De omvang van deze markt is nu al veel te gering om aan zelfstandige kunstenaars een enigszins toereikend inkomen te bieden en de prijzen liggen ver beneden het niveau dat noodzakelijk zou zijn om in het levensonderhoud te voorzien. Deze situatie wordt verslechterd als de BKR drastisch wordt ingeperkt. Slechts een zeer kleine groep kunstenaars is in staat zich door middel van verkoop van eigen werk op de vrije markt van een zelfstandig inkomen te voorzien.

G. Muskens
J. van Poppel

3) G. Muskens en J. van Poppel, op. cit., blz. 35.

4) G. Muskens, en J. Maas, *Materiële afhankelijkheid-beroepsmatigheid-autonomie. De levenssituatie van Nederlandse beeldende kunstenaars*. IVA, Tilburg, maart 1983, blz. 54.

5) De gemiddelde prijs per aankoop/opdracht voor de BKR leverde een kunstenaar in 1980 gemiddeld f. 4.700 op (standaardafwijking f. 600); de vrije verkoop en opdracht leverde in dat jaar gemiddeld f. 1.500 op (standaardafwijking f. 600). Het verschil is significant: $t=4,22$, zie G. Muskens en J. Maas, op. cit., blz. 120-121.